

Знову вагомо підтверджено, що центри російських висловів – це іменники, і що негативний вплив російського синтаксису і стилю на українську мову не лише продовжується, але ще й зростає.

Нема сумніву, що англійські дієслова треба безпосередньо перекладати на українські дієслова, ніяк не використовуючи російські зразки. Конкретні пропозиції щодо перекладу подано в четвертому стовпці таблиці.

Висновки такі: Негативний вплив російської граматики на українську фахову мову посилюється. В комп'ютерній фаховій мові центр висловлень змістився з дієслова на іменник, кількість пасивних і безособових речень непомірно зростає. Треба доступно сформулювати найхарактерніші риси українських речень, підкріпити їх яскравими прикладами і вивчати всім на практиці, починаючи з початкових класів школи.

1. *Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. ДСТУ 3966-2000.* – К.: Держстандарт України, 2000. – 32 с. 2. Резолюції Комісії НКО для перевірки роботи на мовному фронті в справі граматичній / Хвиля А. Викорінити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті. Партвидав ЦК КП(б)У, 1933. 3. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. – К., Либідь, 1993. – 368 с. 4. Горпинич В.О., Горяний В.Д. Українська мова: Підручник: Ч. 2. – К.: Вища шк., 1993. – 239 с. 5. Кононенко П.П. та ін. Українська мова: Посібник. – К.: Либідь, 1990. – 224 с. 6. Козачук Г.О. Українська мова – для абітурієнтів: Навч. Посібник. – К.: Вища шк., 1993. – 272 с. 7. Сучасна українська мова: Підручник / О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін.; За ред. О.Д. Пономарева. – К.: Либідь, 1997. – 400 с. 8. "Українська мова". Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. – К.: "Укр. енцикл.", 2000. – 752 с.: іл. 9. Наталія Непийвода Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). – К.: ТОВ "Міжнар. фін. агенція", 1997. – 303 с. 10. Непийвода Н.Ф. Сам собі редактор: Порадник з української мови/ Н.Ф. Непийвода.- К., 1996. – 260 с. 11. Катерина Городенська. Синтаксична специфіка української наукової мови / Українська термінологія і сучасність: Збірник наук. праць, Вип. IV.– К.: КНЕУ, 2001. – 368 с.– С. 11–14. 12. Кратко М.І., Кікець М.І., Мейнарович Є.В. та ін. Англійсько-український словник з програмування і математики: Понад 22.000 термінів. – Луцьк: Надтир'я, 1998. – 640 с. 13. Антанас Сметона, Валентин Кулинич Литовська термінологія у злокалізованих комп'ютерних програмах – у цьому Віснику. 14. Рожанківський Р. Зведення правил унормування української фахової мови / Вісник: Проблеми української термінології. – Львів: НУ "Львівська політехніка, 2002, № 453 – С. 203–209.

УДК (800:001.4):083.74

Михайло Гінзбург, Анатолій Ганжа
НДПІАСУ Трансгаз, НАК "Нафтогаз України", м. Харків

ПОЛІПШЕННЯ ЯКОСТІ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ – ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СТАТУСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

© Гінзбург М., Ганжа А., 2004

Проаналізовано вплив якості викладу нормативних документів на функціонування української мови як державної і запропоновано заходи щодо поліпшення їхньої якості та взаємоузгодженості.

Impact of quality for normative documents on functioning of the Ukrainian language as official one is analyzed and the ways to improve their quality and mutual coordination are suggested.

Кабінет Міністрів України своєю Постановою від 2.10.2003 № 1546 затвердив "Державну програму розвитку і функціонування української мови на 2004-2010 роки" [1], основними завданнями якої є "зміцнення статусу української мови як державної" та "всебічний розвиток і розширення функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя". На нашу думку, для того, щоб українська мова посіла належне їй місце державної мови розвиненої європейської держави, вона повинна ефективно функціонувати в природознавстві, у техніці, на виробництві, у природничо-технічній освіті, тобто у тих сферах, які значною мірою визначають науково-технічний прогрес і перспективи розвитку України в 21-му столітті, але в яких з відомих причин протягом багатьох років українську мову практично не використовували. І навіть для більшості носіїв української мови професійна діяльність була тісно пов'язана з використанням російської, а не української мови. Тому проблеми повноцінного функціонування української мови (а не суржиків) у фаховому середовищі є не тільки в Донецьку або Харкові, але й у Києві, і навіть у Львові та Івано-Франківську [2].

Дуже важливу роль у зміцненні статусу української мови відіграє якість законодавчих актів і нормативних документів. Для багатьох фахівців природничої та технічної сфери, які одержали фахову освіту російською та й сьогодні читають фахові видання переважно російською або англійською мовами, нормативні документи фактично є єдиним джерелом українського науково-технічного слова, підручником з

української фахової термінології, взірцем того, як треба писати фахові тексти українською. Саме тому від якості нормативних документів усіх видів і рівнів прийняття, залежить чи буде український діловий і науковий стиль удосконалюватися й збагачуватися, чи – як часто, на жаль, буває – засмічуватися.

Відомий мовознавець – д-р філол. наук, проф. О. Сербенська запровадила поняття “екологія мови” [3]. Використовуючи екологічну термінологію, можна сказати, що, уживаючи в законодавчому акті або нормативному документі правильні українські терміни, розробники істотно очищують мову від накопиченого бруду (мовних покручів та суржикових конструкцій). Так стаття 50 Конституції України не тільки гарантує право на безпечне для життя і здоров’я довкілля, а й забезпечила активне вживання цього правильного українського терміна замість скалькованого з російської терміна “*навколишнє середовище*”.

Але й сьогодні основними джерелами забруднення мови є, на жаль, саме нормотворці всіх рівнів. Термінологічну або стилістичну помилку в законі або іншому нормативному акті можна порівняти із залповим скидом каналізації в річку, з якої беруть питну воду. Таку помилку тиражують у тисячах примірників, і через це вона фактично стає нормою. “Очистити річку” після цього буває дуже складно [2].

Це можна проілюструвати багатьма прикладами, найкрасномовніші з них такі.

1. 01.07.94 було затверджено Закон України “Про енергозбереження” [4], присвячений найактуальнішому питанню сьогодення – раціональному використанню та економному витрачання первинної та перетвореної енергії й природних енергетичних ресурсів у народному господарстві, тобто енергоощадності (*рос. энергосбережение, англ. energy-saving*). Але в назві й тексті закону замість цього правильного українського терміна помилково вжито “енергозбереження” (*рос. сохранение энергии, англ. energy conservation*). І вже десять років фахівці всієї України змушені переписувати цю термінологічну помилку з документа в документ, хоча переважна більшість їх з дитинства знає, що установу, яка допомагає економно витратити гроші, українською називають *ощадна каса* (*рос. – сберегательная касса, англ. – saving-bank*). А для *збереження* енергії не потрібно докладати жодних зусиль, бо є фундаментальний закон природи – *закон збереження та перетворення енергії* (*рос. – закон сохранения и превращения энергии, англ. – energy conservation law*), згідно з яким за будь-яких фізичних взаємодій енергія не створюється та не зникає, а лише переходить з однієї форми в іншу. На цю суперечність між “законами мови” та “мовою законів” неодноразово звертали увагу фахівці Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології Держспоживстандарту та Міністерства освіти і науки України (див., наприклад, [5, с. 114–116]), це питання порушували на термінологічних конференціях. Багато статей та листів написано, але нічого не зміниться на краще поки законодавець не змінить текст закону. Більш того, вислів “енергозберігаючі технології” перейшов у російськомовні видання України, де помилкову словосполучку “енергосохраняющие технологии” можна побачити навіть у назві статті [6], яка очевидно є перекладом з української. Отже, засмічення мови, так само як і забруднення довкілля, не буває локальним – воно поширюється на сусідів. Тому боротися з ним треба гуртом.

2. У прийнятий ще 91 року Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” [7] останніми роками внесено багато змін, але, на жаль, його термінологію й досі не узгоджено з термінологією статті 50 Конституції України. Тому в одних нормативних документах читаємо про охорону довкілля, а в інших про охорону *навколишнього середовища*. А це різні речі.

Отже, сьогодні проблема полягає не в кількості нормативних документів, а в їхній якості та взаємоузгодженості, тобто у створенні в Україні *єдиного нормативно-правового поля* – такої узгодженої системи законодавчих актів і нормативних документів, яка б не тільки відповідала сучасному рівневі науки й техніки, зважала на кращий світовий досвід, але й за термінологією та стилем була б українською.

Це єдине нормативно-правове поле повинно складатися з документів таких трьох рівнів прийняття: а) державний; б) галузевий; в) окремих суб’єктів господарювання.

Основними органами державного нагляду за нормативними документами, що стосуються сфери їхньої діяльності, незалежно від рівня прийняття є Держспоживстандарт, Держбуд, Держнаглядохоронпраці України, Державний департамент пожежної безпеки Міністерства надзвичайних ситуацій (МНС) України. Кожне з цих відомств має свою програму робіт зі створення нормативних документів державного рівня, власні нормативні документи, що визначають як розробляти, затверджувати, переглядати, скасовувати та реєструвати нормативні документи:

Держспоживстандарт України	Держбуд України	Держнаглядохоронпраці України	Держдепартамент пожежної безпеки МНС України
ДСТУ 1.0:2003 [8]; ДСТУ 1.2:2003 [9]; ДСТУ 1.5:2003 [10]	ДБН А.1.1-1-93 [11] ДБН А.1.1-2-93 [12] ДБН А.1.1-3-93 [13]	ДНАОП 0.00-4.13-94 [14] ДНАОП 0.00-4.14-94 [15]	Положення [16]

В Україні центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом національного органу у сферах стандартизації, метрології, підтвердження відповідності, якості та захисту прав споживачів є Держспоживстандарт України [17], який багато робить для створення єдиних засад у системі технічного регулювання. Так було переглянуто ухвалені 1993 року основоположні стандарти Державної системи стандартизації і замість них 2003 року затверджено якісно новий комплекс основоположних стандартів “Національна стандартизація”, у положеннях і вимогах яких ураховано кращий світовий та вітчизняний досвід. Потрібно звернути особливу увагу на розділ 5 ДСТУ 1.5:2003 [10], який разом з додатками Г і Д

ДСТУ 3966-2000 [18], уперше у вітчизняній практиці закріплює систему вимог до стилю українських нормативних документів. Ці вимоги разом із правилами “Українського правопису” мають стати дороговказом для всіх, хто викладає, пише науково-технічні тексти, розробляє нормативні документи українською мовою. Оскільки розробники основоположних стандартів національної стандартизації намагалися керуватися викладеними правилами, сам стиль та форма викладу вимог цих стандартів може бути певним взірцем для розробників інших нормативних документів.

Підкреслимо, що правила, закріплені зазначеними стандартами, не нові. Вони ґрунтуються на традиціях української літературної мови, рекомендаціях відомих українських мовознавців і термінологів як О. Курило [19], Б. Антоненко-Давидович [20], К. Городенська [21], Н. Непийвода [22], О. Пономарів [23], О. Сербенська [24; 25], С. Ярема [26] та багатьох інших, які в своїх наукових працях звертали увагу на суттєві (а часом навіть і принципові) відмінності стилістики, синтаксису й фразеології української мови порівняно з російською. Дуже важливо, що сьогодні ці наукові рекомендації мовознавців і термінологів набрали чинності національного стандарту.

У пп. 1.1 та 1.2 ДСТУ 1.5:2003 [10] зазначено, що встановлені цим стандартом вимоги до національних стандартів можна поширити на нормативні документи інших видів та рівнів прийняття, хоча загалом їхній зміст, виклад та оформлення мають визначати нормативні документи відповідних установ (органів влади та організацій).

На нашу думку, для створення в Україні єдиного нормативно-правового поля, доцільно:

1) усім іншим органам державного нагляду за нормативними документами взяти до уваги нові основоположні стандарти національної системи стандартизації та максимально уніфікувати вимоги до правил як розробляти, будувати, викладати та оформляти нормативні документи, що стосуються сфери їхньої діяльності;

2) забезпечити, щоб розроблювані нормативні документи були однозначно зрозумілими і тим, хто їх пише, і тим, хто їх використовує, тобто вживати єдину загальновизнану і зрозумілу фахівцям українську науково-технічну термінологію. Ця проблема має декілька аспектів:

а) використання термінологічних напрацювань. Як відомо [27], протягом 1993–2004 років було виконано безпрецедентну роботу – розроблено та затверджено понад 600 термінологічних стандартів. Істотною перевагою багатьох з них було те, що, на відміну від більшості термінологічних стандартів колишнього СРСР, їхні розробники широко використовували міжнародні стандарти: словники Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) і Міжнародної електротехнічної комісії (IEC). Але, більшість цих стандартів було розроблено на початку 90-х років, тому вони вимагають перегляду – уточнення термінів та визначень, виходячи із сучасного рівня науки й техніки, змін міжнародних стандартів, а також вимог ДСТУ 1.5:2003 та ДСТУ 3966-2000;

б) поповнення української термінології новими термінами та визначеннями понять. Щоб забезпечити однозначне розуміння вимог і положень, розробники змушені практично в кожному законодавчому акті та нормативному документі подавати власний термінологічний розділ. У законах України це зазвичай стаття 1, яку починають словами “У цьому законі терміни вживаються у такому значенні”. У національних стандартах України – це розділ “Терміни та визначення понять”, який згідно з п. 4.9.3 ДСТУ 1.5:2003 починають словами “Нижче подано терміни, вжиті в цьому стандарті, та визначення позначених ними понять”. Наявність таких розділів є красномовним свідченням того, що потрібно активізувати роботу зі створення національних стандартів на терміни та визначення. Справа в тому, що такі стандарти встановлюють терміни та визначення, які рекомендовано вживати в певних галузях науки й техніки, у розроблюваній документації всіх видів, науково-технічній, навчальній і довідковій літературі, тоді як сферою чинності термінологічних розділів є тільки документ, що їх містить;

3) додатково до фахової експертизи розроблюваних законодавчих актів і нормативних документів доцільно проводити мовно-термінологічну експертизу. Мета такої експертизи – поліпшити якість законодавчої і нормативної бази, забезпечити системність, понятійну узгодженість, однозначне розуміння викладених у документах вимог і положень, використовуючи застандартизовану й усталену термінологію. Оскільки термінознавство – це комплексна наукова дисципліна на стику певних галузей науки й техніки та мовознавства, експертами повинні бути термінологи-фахівці певних галузей науки й техніки та мовознавці. Експертизу нормативно-правових документів державного рівня, на нашу думку, могли б паралельно проводити фахівці спеціальних термінологічних підрозділів наукових установ органів державного нагляду за нормативними документами у сферах їхньої діяльності (наприклад, Держспоживстандарту, Держбуду тощо) і мовознавці Інституту української мови та Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАНУ.

На рівні галузей доцільно створити галузеві Нормативно-термінологічні центри і доручити їм проводити таку експертизу. У нафтогазовому комплексі вже маємо такий позитивний досвід. Щорічно з 2001 року термінологічну експертизу в нашому галузевому Термінологічному центрі перевірено близько 40 нормативних документів, загальним обсягом понад 1500 стор. За ці три роки вдалося істотно поліпшити якість нормативних документів. А з метою запобігти типовим помилкам надруковано у фахових виданнях понад 40 термінологічних консультацій і видано рекомендований Міністерством освіти і науки практичний посібник “Українська ділова мова. Практичний посібник на щодень”, що містить поради щодо складних випадків слововживання.

На рівні окремих підприємств таку експертизу можна доручити відділам стандартизації, надавши їм відповідні методичні матеріали.

4) спростити доступ розробників нормативних документів до правил українського наукового та ділового стилю, застандартизованої та рекомендованої термінології, використовуючи сучасні інтернет-технології, а саме

- виставити на офіційному сайті Держспоживстандарту фрагменти ДСТУ 1.5:2003 (розділ 5) та ДСТУ 3966-2000 (додатки Г та Д), щоб ознайомити широке коло фахівців з правилами українського наукового та ділового стилю;

- активізувати роботу Науково-технічної комісії з питань термінології Держспоживстандарту України, використовуючи сучасні інформаційні технології: розсилати питальники й одержувати відповіді електронною поштою, результати голосувань та винесені ухвали виставляти на офіційному сайті Держспоживстандарту, з тим, щоб їх могли використовувати всі розробники українських нормативних документів;

- актуалізувати наявні термінологічні банки даних та надати доступ до них користувачам через Інтернет. Насамперед це “Національний банк застандартизованих українських науково-технічних термінів”, що містить близько 57 тис. термінів і визначень із понад 600 національних термінологічних стандартів;

- забезпечити умови відвідувачам Інтернет-версії “Національного банку застандартизованих українських науково-технічних термінів” робити свої пропозиції та зауваги щодо термінів та визначень, на які б зважали, переглядаючи стандарти;

- виставляти в Інтернеті проекти всіх розроблюваних термінологічних стандартів, щоб розробники одержували пропозиції та зауваги від зацікавлених осіб;

- відновити на сайті Верховної Ради України (www.rada.kiev.ua) розділ “Термінології законодавства України”, який містив би терміни та визначення понять з чинних законодавчих актів;

- організувати Інтернет-форуми з питань термінології.

Сподіваємося, що єдина державна політика у сфері технічного регулювання, конструктивна співпраця фахівців природничих і технічних наук з мовознавцями, спрямована на її реалізацію, дозволить істотно поліпшити якість нормативних документів усіх рівнів прийняття та їхню взаємоузгодженість, тобто створити в Україні єдине нормативно-правове поле. Це стане головним чинником зміцнення статусу української мови як державної та розширення її функціонування у сферах науки, техніки та природничо-технічної освіти.

1. Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 роки: Затв. пост. КМ України від 2003.10.02 № 1546. 2. Гінзбург М. Як зробити українську мову державною де-факто? // Дзеркало тижня, 10.04.2004. – № 14 – С. 14. 3. Сербенська О. Сучасна українська термінографія і проблеми екології мови. // Вісник: Проблеми української термінології. – Львів: Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2002. – № 453. – С. 17–20. 4. Закон України “Про енергозбереження”: Затв. 1994.07.01 № 74/94-ВР. 5. Перхач В., Іванків Б. Дія – діяння // Науково-технічне слово. – 1995. – № 1 (4). – С. 88–118. 6. Дикий Н. Почему в Украине не учатывают отечественные энергосохраняющие технологии? // Зеркало недели, 2001. – № 45. – С. 9. 7. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища”: Затв. 1991.06.25 № 1264-ХІІ. 8. ДСТУ 1.0:2003. Національна стандартизація. Основні положення. 9. ДСТУ 1.2:2003. Національна стандартизація. Правила розроблення національних нормативних документів. 10. ДСТУ 1.5:2003. Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів. 11. ДБН А.1.1-1-93. ССНБ. Основні положення. 12. ДБН А.1.1-2-93. ССНБ. Порядок розробки, вимоги до побудови, викладу та оформлення нормативних документів. 13. ДБН А.1.1-3-93. ССНБ. Порядок проведення експертизи, узгодження, затвердження, реєстрації, видання та скасування нормативних документів; 14. ДНАОП 0.00-4.13-94. Положення про порядок побудови, викладу та оформлення державних нормативних актів про охорону праці; 15. ДНАОП 0.00-4.14-94. Положення про опрацювання, прийняття, перегляд та скасування державних міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці. 16. Положення про порядок розроблення, затвердження, перегляду, скасування та реєстрації нормативно-правових актів з питань пожежної безпеки: Затв. нак. МНС України від 23.09.2003 – № 355. 17. Указ Президента України “Про Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики”: Затв. 2002.10.01 № 887/2002. 18. ДСТУ 3966-2000. Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. 19. Курило О. Б. Уваги до сучасної української літературної мови. – 5-те вид. – Торонто, вид-во “Нові дні”, 1960. – 199 с. 20. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. – К.: Вид. дім “КМ Academia”, 1994. – 254 с. 21. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. IV – К.: КНЕУ, 2001. – С. 11–14. 22. Непийвода Н. Ф. Сам собі редактор: Порадник з української мови. – К.: Українська книга, 1998. – 240 с.; 23. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради. – К.: Либідь, 1999. – 240 с. 24. Сербенська О., Редько Ю., Федик О. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / За заг. ред. О. Сербенської. – Львів: Світ, 1994. – 152 с. 25. Сербенська О. А., Волощак М. Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. – К.: Вид. центр “Просвіта”, 2001. – 204 с. 26. Ярема С. На теми української наукової мови. – Львів: Наук. тов. ім. Шевченка, 2002. – 44 с. 27. Рицарь Б. Технічному комітетові стандартизації науково-технічної термінології – 10 років: здобутки, проблеми, перспективи // Вісник: Проблеми української термінології. – Львів: Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2002. – № 453. – С. 3–11.